

SOC119: ÚVOD DO SOCIOLOGIE PRO NESOCIOLOGY

13. Sociologický výzkum – jak poznat společnost

14. 5. 2007

Jaro 2006/2007

Dedukce a indukce

Dedukce

Teorie

Hypotézy

Pozorování

Přijetí/zamítnutí hypotéz

Indukce

Pozorování

Nalezení pravidelností

Předběžné závěry

Teorie

Schéma kvantitativního výzkumu

1. Formulace teoretického nebo praktického sociálního problému.
2. Formulace teoretické hypotézy.
3. Formulace souboru pracovních hypotéz.
4. Rozhodnutí o populaci a vzorku.
5. Pilotáž.
6. Rozhodnutí o technice sběru dat.
7. Konstrukce nástrojů pro sběr dat.
8. Předvýzkum.
9. Sběr dat.
10. Analýza dat.
11. Interpretace, závěry, teoretická zobecnění.
12. Prezentace výsledků.

Teoretické hypotézy

- Prvním krokem na cestě od teorie k výzkumu je formulace *teoretických hypotéz*.
- **Teoretická hypotéza** reprezentuje očekávání ohledně charakteru jevů, vyvozené z teorie.
- Teoretická hypotéza bývá rozložena do podsouboru *pracovních hypotéz*.

Pracovní hypotézy

- **Pracovní hypotéza** je tvrzení předpovídající existenci souvislosti mezi dvěma či více proměnnými (závislou a nezávislou).
- Všechny proměnné zmíněné v hypotéze musí mít *validní operační definici*.
- **Operační definice** vyjadřuje určitý koncept skrze popis operací, jimiž bude měřen.
- Soubor pracovních hypotéz musí zahrnovat nejen proměnné reprezentující zkoumané koncepty, ale i ty proměnné, které mohou významně zkreslit interpretaci testovaných vztahů.

Role pracovních hypotéz

- 1) Formulace pracovních hypotéz je testem, zda je výzkum vůbec možný.
- 2) Pracovní hypotézy jsou důležitým nástrojem pro optimalizaci redukce informací.
- 3) Pracovní hypotézy obsahují základní informaci pro optimální rozhodnutí o technikách výzkumu.
- 4) Pracovní hypotézy jsou základem pro odhad rozsahu výzkumu.

Koncepty

- **Koncepty** představují konstrukty odvozené v procesu vzájemného souhlasu z našich mentálních představ.
- Naše *představy* (conceptions) jsou souhrnem námi pozorovaných vztahů a souvislostí mezi určitými jevy či vlastnostmi.
- Koncepty nemají reálnou empirickou existenci, jsou „pouhými“ *mentálními konstrukty* → riziko *reifikace*.
- Přestože nejsou koncepty „reálnými“, mají svůj přínos v tom, že jsou *užitečnými* → pomáhají nám porozumět a hovořit o věcech, které reálné jsou, a činit o nich predikce.

Konceptualizace

- Proces, skrze nějž specifikujeme to, co máme na mysli speciálními termíny, jichž při výzkumu užíváme, se nazývá **konceptualizace**.
- Konceptualizace vede k uznání specifického významu určitého konceptu pro účely vědeckého zkoumání.
- Daný proces specifikace přesného významu obnáší:
 - a) stanovení jednotlivých *dimenzí* konceptu
 - b) popis *indikátorů* pro měření konceptu

Dimenze a indikátory

- Kompletní konceptualizace zahrnuje jak specifikaci *dimenzí* konceptu tak identifikaci jejich *indikátorů*.
- **Dimenze** představuje specifikovatelný aspekt konceptu.
- **Indikátor** reprezentuje ukazatel přítomnosti či nepřítomnosti konceptu (resp. jeho dimenze).

Nominální a operační definice

- **Nominální definice** je určitému termínu přidělena bez nároku na to, že reprezentuje nějakou „reálnou“ entitu.
- Většina nominálních definic vyjadřuje určitý konsensus nebo konvenci ohledně toho, jak má být patřičný termín užíván.
- **Operační definice** specifikuje přesně způsob, jakým bude určitý koncept měřen (tj. souhrn operací, jež musíme vykonat).

Operacionalizace

- **Konceptualizace** obnáší specifikaci abstraktních konceptů, zatímco **operacionalizace** je procesem rozvinutí specifických výzkumných procedur (operací), které vyústí v empirické pozorování daných abstraktních konceptů v reálném světě.

Od konceptualizace k měření

Konceptualizace

Nominální definice

Operační definice

Měření v reálném světě

Operacionalizace konceptu: deprivace

DEPRIVACE

- fyzická
- ekonomická
- **sociální** (viz vedle →)
- politická
- psychická

Sociální deprivace

- sociální izolace
 - množství přátel
 - kontakt s rodinou, sousedy
 - členství v organizacích, spolcích
- absence sociálně ceněných rolí
 - profesní role
 - rodinný stav
- nedostatek sociálních dovedností
 - introverze/extroverze
 - asertivita

Populace a vzorek

- **Populace (základní soubor)** je soubor jednotek, o kterém předpokládáme, že jsou pro něj naše závěry platné.
- **Vzorek (výběrový soubor)** je skupina jednotek, které skutečně pozorujeme.
- Hlavním úkolem je nalézt takový postup, aby výsledky získané na vzorku byly co nejlépe *zobecnitelné* na celou populaci.
- Struktura vzorku musí co nejpřesněji reprezentovat složení populace.

Náhodný výběr

- **Náhodný (pravděpodobnostní) výběr** je takový výběr, ve kterém má každý element populace stejnou pravděpodobnost, že bude vybrán do vzorku.
- Náhodný vzorek reprezentuje všechny *známé* i *neznámé* vlastnosti populace.

Způsoby konstrukce náhodného vzorku

1. Prostý náhodný výběr
2. Systematický výběr
3. Náhodný stratifikovaný výběr
4. Vícestupňový náhodný výběr.

Další způsoby konstrukce vzorku

1. Kvótní výběr
2. Účelový výběr
3. Anketa
4. Technika „sněhové koule“

Pilotáž a předvýzkum

- **Pilotáž (pilotní studie)** je prováděna na malé skupině vybrané z populace, kterou hodláme studovat, s cílem zjistit, zda informace, kterou požadujeme, v naší populaci vůbec existuje a zda je dosažitelná.
- **Předvýzkum** je rovněž prováděn na malém vzorku cílové populace a představuje testování nástrojů, které hodláme ve výzkumu použít.

Základní techniky sběru dat

- **Přímé pozorování** = zaměřené, dobře plánované vnímání vybraných jevů.
- **Rozhovor** = získávání informací v přímé interakci s repondentem.
- **Dotazníkové šetření** = sběr informací pomocí předtištěného formuláře.
- **Analýza dokumentů** = rozbor dokumentů, které nebyly vytvořeny za účelem výzkumu.

Standardizace technik

- **Standardizované techniky** používají striktně jednotné podněty a rovněž odpovědi jsou často omezeny na volbu z předem připraveného souboru kategorií.
- Kvantitativní výzkum je testováním hypotéz o *skupinách*, ne o jedincích → analýza je prováděna na *kumulovaných datech* o mnoha jedincích a kumulovat data lze pouze tehdy, jsou-li *totožná* → alespoň stimuly musí být totožné.
- Nestandardizované postupy mohou získat lepší informace o jednotlivci, nabízejí lepší porozumění, ale cílem kvantitativního výzkumu je testování hypotéz o sociálních skupinách.

Validita a reliabilita

- **Validní měření** je takové měření, které měří skutečně to, co jsme zamýšleli měřit.
- **Reliabilní měření** je takové měření, které nám při opakované aplikaci dává shodné výsledky, pokud se ovšem stav pozorovaného objektu nezměnil.

Standardizace v dotaznících

- Nejobvyklejším nástrojem pro standardizaci odpovědí v dotaznících jsou tzv. **uzavřené otázky**.
- Uzavřené otázky nabízejí soubor možných alternativ, ze kterých respondent vybere možnou odpověď.
- Kategorie použité pro uzavřené otázky musí představovat soubor vyčerpávající *všechny možné alternativy odpovědí*.
- Všechny kategorie se musí *vzájemně vylučovat*; nesmí být možné zařadit odpověď do více než jedné z kategorií.
- Předběžné zavedení širokých kategorií je rizikové → sebraná data mohou být slučována do obecnějších kategorií, ale jejich dekompozice do užších kategorií je vyloučena.

Zkreslení vyvolaná výzkumem

- 1) ***Efekt morčete*** – zkoumané osoby jsou si vědomy toho, že jsou zkoumány.
- 2) ***Výběr role*** – zkoumaná osoba nereaguje přirozeně, ale tak, aby se jevila v co nejlepším světle.
- 3) ***Měření jako zdroj změny*** – výzkumný proces může ve zkoumaných osobách vyvolat postoje, které u nich před tím neexistovaly.
- 4) ***Stereotyp ve volbě odpovědí*** – volba alternativních odpovědí je ovlivněna jinými faktory než míněním respondenta.

Základní problémy při formulaci otázek

- 1) Je daná otázka opravdu nezbytná?
- 2) Měří tato otázka skutečně to, co chceme měřit?
- 3) Bude tato otázka srozumitelná každému členu našeho vzorku a budou jí všichni členové rozumět stejně?
- 4) Je respondent vůbec schopen poskytnout žádanou informaci?
- 5) Neptá se otázka na více věcí najednou?
- 6) Není naše otázka sugestivní?
- 7) Je výčet kategorií pro odpovědi na uzavřenou otázku úplný a vylučují se vzájemně použité kategorie?
- 8) Je použití otevřené otázky opravdu nutné?
- 9) Mají odpovědi všech respondentů stejnou váhu?
- 10) Není daná otázka pro respondenta příliš osobní, znepokojující či nepříjemná?

Dramaturgie dotazníku

- 1) Zjišťují naše otázky všechny informace nutné pro testování pracovních hypotéz?
- 2) Nemohou předchozí otázky zkreslit odpovědi na následující otázky?
- 3) Jsou otázky předkládány v nějakém logickém sledu?
- 4) Podporuje uspořádání sledu otázek podmínky pro úspěšné a úplné dokončení dotazníku?
- 5) Podporuje stavba dotazníku představu o anonymitě?
- 6) Není dotazník příliš dlouhý?

Použití experimentu

- Skutečný **experiment** musí respektovat následující podmínky:
 1. Výzkumník musí kontrolovat experimentální proměnnou.
 2. Experiment musí použít alespoň jednu experimentální a jednu kontrolní skupinu.
 3. Jednotlivci musí být do těchto skupin zařazeni náhodně.

Statistická analýza dat

- Kvantitativní výzkum je testováním hypotéz, přičemž hypotézy reprezentují předpovědi toho, jaká by byla souvislost mezi proměnnými, kdyby dané hypotézy platily.
- **Souvislost** = přírůstek v pravděpodobnosti správného odhadu jedné proměnné, za který vděčíme naší znalosti o jiné proměnné.
- Existují 3 typy proměnných: *nominální*, *ordinální* (pořadové) a *kardinální* (intervalové).
- Pro každý typ proměnné lze určit tzv. **střední hodnotu**: *modus*, *medián*, *aritmetický průměr*.

Kvalitativní výzkum

- **Kvalitativní výzkum** je nenumерickým šetřením a interpretací sociální reality; jeho cílem je odkrytí významu sdělovaných informací a vytváření nových hypotéz (teorie).
- Nejběžnějšími technikami sběru dat v kvalitativním výzkumu jsou: zúčastněné pozorování, nestandardizovaný rozhovor a analýza osobních dokumentů.
- V kvalitativním výzkumu mizí hranice mezi rolí výzkumníka a rolí zkoumané osoby.
- Metodologie kvalitativního výzkumu není vytvářena předem, ale až v průběhu sběru dat.

Kvantitativní vs. kvalitativní výzkum

Kvantitativní

1. Omezený rozsah informace o mnoha jedincích.
2. Silná redukce počtu proměnných a vztahů mezi nimi.
3. Generalizace na populaci je možná.
4. Vyžaduje silnou standardizaci → vysoká reliabilita.
5. Silná redukce informace → nízká validita.
6. Cílem konstrukce vzorku je reprezentovat populaci jedinců.

Kvalitativní

1. Mnoho informací o málo jedincích.
2. Silná redukce počtu sledovaných jedinců.
3. Generalizace na populaci je problematická.
4. Vykazuje nízkou standardizaci → nízká reliabilita.
5. Slabá redukce informace → vysoká validita.
6. Cílem konstrukce vzorku je reprezentovat populaci problému a jeho relevantních dimenzí.

Doporučená literatura

- Disman, M. 1993. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Babbie, E. 2001. *The Practice of Social Research*. Belmont: Wadsworth.